

Etnikumok, nemzetiségek

A történeti Magyarországon tartott utolsó népszámlálás 1910-ben azt mutatta, hogy a magyarságnak csak a szűkebb – Horvátország nélkül vett – Magyarországon sikerült abszolút többséget elérnie (54,6%), a magyar korona országainak egészében még mindig a nem magyar népek voltak többségben. A magyaron kívül öt etnikum – a románok, németek, szlovákok, horvátok, szerbek – száma haladta meg a milliót, a ruszinoké megközelítette a félmilliót. A kisebb, de 10 ezret meghaladó népcsoportok száma pedig hat volt (cigányok, bunyevácok és sokácok, szlovének, lengyelek, csehek és morvák, bolgárok).

A magyar korona országainak népessége anyanyelv szerint 1880-ban (polgári népesség):

Anyanyelv	Magyar-ország	Horvát-ország és Fiume	Együtt	Magyar-ország %	Horvát-ország és Fiume %	Együtt
Magyar	6 403 687	41 800	6 445 487	46,63	2,19	41,21
Német	1 869 877	84 034	1 953 911	13,62	4,40	12,49
Szlovák	1 855 442	9 087	1 864 529	13,51	0,48	11,92
Román	2 403 035	2 050	2 405 085	17,50	0,11	15,38
Ruszin	353 226	2 836	356 062	2,57	0,15	2,28
Szerb-horvát	631 995	1 720 344	2 352 339	4,60	90,08	15,04
Szlovén	63 261	22 290	85 551	0,46	1,17	0,55
Cigány	78 759	3 482	82 241	0,57	0,18	0,53
Örmény	3 678	0	3 678	0,03	0,00	0,02
Egyéb	69 340	23 879	93 219	0,50	1,25	0,60
Összesen	13 732 300	1 909 802	15 642 102	100,00	100,00	100,00

A magyar korona országainak népessége anyanyelv szerint 1910-ben (összes népesség):

Anyanyelv	Magyar-ország	Horvát-ország és Fiume	Együtt	Magyar-ország %	Horvát-ország és Fiume %	Együtt
Magyar	9 938 134	112 441	10 050 575	54,56	4,21	48,12
Német	1 901 042	136 393	2 037 435	10,44	5,10	9,75
Szlovák	1 946 165	21 805	1 967 970	10,68	0,82	9,42
Román	2 948 049	983	2 949 032	16,18	0,04	14,12
Ruszin	464 259	8 328	472 587	2,55	0,31	2,26
Horvát	181 882	1 651 280	1 833 162	1,00	61,80	8,78
Szerb	461 091	645 380	1 106 471	2,53	24,16	5,30
Bunyevác	88 204	5	88 209	0,48	0,00	0,42
Szlovén	75 062	18 112	93 174	0,41	0,68	0,45
Cigány	108 825	12 272	121 097	0,60	0,46	0,58
Bolgár	22 945	322	23 267	0,13	0,01	0,11
Cseh-morva	31 198	32 614	63 812	0,17	1,22	0,31
Lengyel	38 179	2 358	40 537	0,21	0,09	0,19
Olasz	5 037	28 350	33 387	0,03	1,06	0,16
Egyéb	4 655	1 117	5 772	0,03	0,04	0,03
Összesen	18 214 727	2 671 760	20 886 487	100,00	100,00	100,00

A megelőző évtizedekben a magyarok száma jóval gyorsabban növekedett, mint az országban lakó többi népé, s számarányuk is szembeötlően javult. Míg a Monarchia másik felében, Ausztriában a németek számaránya 1850 és 1910 között semmit nem változott, addig ez alatt a 60 év alatt a magyarok aránya a magyar korona országaiban 36,5 százalékról 48,1 százalékra, a szűkebb Magyarországon pedig 42 százalékról 55 százalékra emelkedett. 1850 és 1910 között az egész ország lakossága 57 százalékkal növekedett (13,2 millióról 20,8 millióra), de míg a magyarok száma hat évtized alatt több mint megkétszereződött (4,8 millióról 10,1 millióra), addig a nem magyar lakosság csak 29 százalékkal gyarapodott (8,4 millióról 10,8 millióra). A szlovákok 60 év alatt csak 13, a ruszinok 5 százalékkal növekedtek.

A számarányok eltolódásában szerepet játszott az a tény is, hogy a magyarok természetes szaporodása gyorsabb ütemű volt, mint a többi népé együttvéve. Még nagyobb súllyal esett latba a kivándorlás: a másfél milliós kivándorlási veszteség háromnegyede a nemzeti kisebbségek számát csökkentette. 1899 és 1913 között ezer magyarra csak 2,8 kivándorló jutott, míg a szlovákoknál ez az arány 10,1 ezrelék volt, a ruszinoknál 8,1, a né-

Magyarországi kivándorlók
a fiumei kikötőben, 1903

Kaposvári zsidó polgáresalád,
1910 körül

meteknél 7,5, a szerbeknél és horvátoknál 4,7, a románoknál 4,2 ezrelék. Ha a természetes szaporulatot és a vándorlási mérleget figyelembe vesszük, akkor a magyarság 1850 és 1910 közötti 5,3 milliós gyarapodásából kerekén kétfélmillióra nem találunk más magyarázatot, mint hogy ennyi volt a magyarok asszimilációs nyeresége 60 év alatt.

ASSZIMILÁCIÓ, MAGYAROSODÁS

Mely etnikai csoportok magyarosodtak leginkább? A legnagyobb asszimilációs nyereséget a zsidók magyarosodása eredményezte: 1910-ben a 932 ezer izraelita vallású lakos közül 705 ezer magyar anyanyelvűnek vallotta magát. A második legnagyobb csoportot a németek alkották: mintegy 600 ezerre tehető a 60 év alatt elmagyarosodott németek száma. A harmadik helyen a szlovákok állnak körül-

belül 400 ezer főnyi veszteséggel. A maradék 300 ezer főleg katolikus délszlávokból (horvátok, szlovének, bunyevácok, sokácok), ruszinokból és egyéb kisebb bevándorló népcsoportokból (lengyelek, csehek, olaszok) került ki. Minimális volt viszont a magyarosodás a szerbek és a románok körében.

A magyarosodás részletesebb vizsgálata azt mutatja, hogy a leginkább polgárosult, a legiskolázottabb, a földrajzi és a társadalmi mobilitásba bekapcsolódó népcsoportok magyarosodtak, s ezt a folyamatot nagyban elősegítette a magyarokkal való hosszabb együttélés, az azonos vallási közösségekhez (római katolikus, evangélikus) tartozás és a kétnyelvűség. A magyarosodás elsősorban a magyar nyelvterületen belüli nyelvszigeteken, a nyelvhatárok mentén, valamint a városokban haladt előre jelentős mértékben. A hagyományos falusi életformáját inkább őrző, ortodox és görög katolikus vallású, a magyartól kultúrájában, történeti hagyományaiban távolabb álló, egyházi és iskolai autonómiával rendelkező román, szerb és ruszin agrártársadalmak körében a magyarosodás jóval kisebb mértékű volt, s a nemesség, az értelmiség és a polgári középrétegek meglehetősen szűk csoportjaira korlátozódott.

Önkéntes „magyarosodás” vagy hatalmi eszközökkel erőszakolt „magyarosítás” eredménye volt a magyar nemzet e kétmillió nyeresége? Az asszimiláció alapján és egészében véve természetes és spontán folyamat volt, amelyben a Kárpát-medence sajátos gazdaságföldrajzi és települési viszonyai éppúgy szerepet játszottak, mint a 19. század folyamán fellépő népesedési, gazdasági és társadalmi tényezők. A korabeli magyar politikai vezetőréteg ezt a magyarosodási folyamatot igyekezett elősegíteni és gyorsítani. Erre lényegében csak egyetlen többé-kevésbé hatékony eszköz állott rendelkezésére: az iskola, a magyar nyelv kötelező oktatása, valamint magyar tannyelvű állami iskolák létesítése. A magyar nyelv ismerete önmagában természetesen még nem jelent magyarosodást, de szükségszerű előfeltétele annak. 1880 és 1910 között több mint kétmillióval nőtt a magyarul beszélő, de nem magyar anyanyelvű állampolgárok száma, s arányszámuk 14 százalékról 23 százalékra emelkedett. A „magyarosítási” törekvések azonban csak ott hoztak eredményt, ahol a feltételek a kevert település, s a magyarok és nem magyarok tartós együttélése és érintkezése révén adva voltak. Vagyis ahol az asszimilációt elősegítő gazdasági, társadalmi és népesedési tényezők a magyarságra nézve kedvezően hatottak, s ennél fogva a nem magyar állampolgároknak megvolt a „hajlandóság” a magyarosodásra.

A megmagyarosodottaknak közel a fele a bevándorlók közül került ki, akiket a gyors gazdasági növekedés kínálta vállalkozási és munkalehetőségek csábítottak az országba, s akik túlnyomórészt a gazdasági és hatalmi kulcspozíciókat birtokló magyarsághoz asszimilálódtak. A hazai nemzetiségek soraiban 1848 előtt főleg a nemesség és a német városi polgárság magyarosodott.

Máramaros megyei rutén parasztok, Bedőháza, 1894

A 19. század második felében azonban a tőkés gazdaság fejlődése, a társadalom polgári átalakulása, a megnövekedett földrajzi és szociális mobilitás, az urbanizálódás, valamint a hagyományos életkeretek felbomlása elsősorban a központi magyar nyelvterület határain belüli nyelvszigetek és szórványok több százezernyi német, szlovák és délszláv lakosának magyarosodását idézte elő. Ugyancsak megmagyarosodott azoknak a nem magyaroknak a túlnyomó része is, akiket a stagnáló és túlnépesedett erdős-hegyes peremvidékekről a központi területek felé irányuló belső migráció sodort tízezerrel a magyar nyelvterület városaiba, ipari és forgalmi központjaiba. Kiemelkedő szerepet játszottak a magyarosodásban a városok, amelyeknek lakossága már 1880-ban 64 százalékban magyar volt, s ez az arányszám 1910-ig 77 százalékra emelkedett. 1880-ban az 5000-nél népesebb községek lakóinak 60 százaléka is magyar volt, az ennél kisebb települések lakóinak viszont csak 41 százaléka. A magyarosodás tehát túlnyomórészt a magyar nyelvterületen belül és a magyar többségű városokban, nagyobb településeken ment végbe.

Fontos ösztönzője volt a magyarosodásnak a társadalmi mobilitás: a magasabb iskolázottság, a társadalmi hierarchiában való emelkedés, a hagyományos falusi közösségekből, a paraszti és kispolgári életformából való kiszakadás az esetek többségében magyarosodással járt. Minél feljebb hágunk a társadalmi struktúra piramisán, annál nagyobb a magukat magyaroknak vallók arányszáma. A bánáti sváb családból származó, de magyar íróvá lett Herczeg Ferenc írja *Emlékezéseiben*: *Akkoriban azt tartották a Délvidéken, hogy az ember csak ötszáz holdig lehet rác vagy sváb, azon felül magyarra kell lennie, ha a vagyonához méltó életet akar élni.* Az asszimiláltak zöme a kialakulóban lévő magyar polgári társadalom új osztályaiban és rétegeiben helyezkedett el. Az iparos és kereskedő polgárság és a polgári értelmiség jelentős részben asszimiláltakból állt, de viszonylag nagy volt a nem magyar eredetűek száma az ipari munkásság soraiban is.

A nyelvhatárok azonban ezekben az évtizedekben lényegében nem változtak. A nem magyar népek összefüggő településterületeit a magyarosodás nemigen tudta kikezdeni. Ott legfeljebb a magyar nyelvszigetek és szórványok száma, lakossága növekedett a kialakuló iparvidékekre és gazdasági központokba irányuló magyar bevándorlás révén. A nyelvhatárokon húzódó hol szélesebb, hol keskenyebb vegyes nemzetiségű, két-nyelvű sávban szinte népszámlálásról népszámlálásra, községről községre változott a helyzet: hol nőtt, hol csökkent a magyarság arányszáma. A négy erdélyi székely megyében például a románok nagyobb mértékben gyarapodtak, mint a magyarok.

Bármily jelentős volt is a magyarság asszimilációs nyeresége, az országban élő nem magyar népek teljes beolvadására nem lehetett számítani. Ezt nemcsak a szakemberek (statisztikusok, demográfusok, szociológusok) látták jól, hanem a józan, reális gondolkodású államférfiak is, akik éppen ezért nem erőltették a nemzeti kisebbségek teljes asszimilációját, csupán azt kívánták tőlük, hogy tanulják meg a magyar államnyelvet, és legyenek lojálisak a magyar állameszmével szemben.

A nyelv- és nemzetiségváltás igen összetett, bonyolult és többgenerációs folyamat. Az 1850 és 1910 között asszimilálódott kétmilliónyi „új magyar” az átalakulás különböző fázisaiban volt. Jelentős részük véglegesen magyarra vált, sok esetben azonban az asszimiláció még korántsem volt lezárta, visszafordíthatatlan. Ezt az ingatag állapotot igen jól jellemzi a 20. század elején a Statisztikai Hivatal által a kormány megbízásából a magyar–szlovák nyelvhatár községeiben végzett részletes vizsgálat, amelynek eredményeit a jelentés így foglalta össze: *E nép a magyar és szlovák nemzetiséghez tartozás oly bizonytalan határán van, hogy épp oly joggal vehető magyarnak, mint szlováknak. Egyaránt beszél, s egyaránt használja mind a két nyelvet, az összetérő számlálóbiztosnak úgygszólván a hangulatától függ, hogy a magyarság vagy a szlová-*

kok közé sorozza-e őket... Az ily átalakulófélben lévő népet mindig fenyegeti az a veszedelem, hogy egy pap, egy tanító néhány év alatt visszafordíthatja, s a faluban még élő szlovák nyelv segítségével nagyra növeli a szlovák öntudatot.

A NEMZETISÉGI TÁRSADALMAK

Magyarország népeinek foglalkozási szerkezete 1910-ben (százalék):

	Magyarok	Németek	Szlovákok	Horvátok	Szerbek	Románok	Ruszinok
Östermelés	51,8	47,2	69,1	78,3	81,5	84,3	87,1
Bányászat, ipar	21,2	27,6	16,0	10,0	7,8	6,4	4,2
Kereskedelem, szállítás	8,3	7,0	2,4	2,9	2,8	1,3	0,7
Közfoglalkoztatás, szabad foglalkozások	3,6	2,5	0,9	2,0	1,9	1,2	0,5
Egyéb	15,1	15,7	11,6	6,8	6,0	6,8	7,5
Összesen	100	100	100	100	100	100	100

A kiegyezés után felgyorsuló tőkés fejlődés, a gazdaság és a társadalom modernizálása az ország különböző vidékein nem egy időben vette kezdetét, s nem is haladt egyforma ütemben. Ennek megfelelően az országban élő népek között is jelentős különbségek mutatkoztak a gazdasági és kulturális fejlettség szintje, a polgárosodás előrehaladása tekintetében. A foglalkozási és a társadalmi szerkezetre vonatkozó adatok jól tükrözik ezeket az eltéréseket. A táblázat adatai azt mutatják, hogy a magyarok és a németek esetében már viszonylag fejlett és differenciált polgári társadalmi szerkezetről beszélhetünk: már csak népességük fele élt mezőgazdaságból, egyharmada a modern szektorokban (ipar, kereskedelem, szállítás, értelmiségi pályák) dolgozott. A másik végletet a ruszinok, románok, szerbek és horvátok képviselték, akiknél a népesség több mint háromnegyede (78–87 százaléka) a megélhetési forrása a mezőgazdaság volt, s csak 5–15 százalékuk dolgozott a modern szektorokban. Ezek az etnikumok lényegében paraszti népek voltak, ahol a társadalom kétharmada 100 hold alatti kisbirtokosokból állt. E két csoport között mintegy átmenetet alkotott a szlovák társadalom, amelyben a többséget adó agrárnépesség mellett jelentős kispolgársággal és ipari munkássággal találkozunk. Nagyjából hasonló képet mutat az egyes népek kulturális fejlettségi szintje is: a németeknél és a magyaroknál a felnőtt férfiaknak több mint 80 százaléka tudott írni-olvasni, a szlovákoknál 76%. A középmezőnyben a horvátokat és a szerbeket találjuk 64, illetve 58 százalékkal, míg a románoknál csak 41, a ruszinoknál 33% volt az írástudók aránya 1910-ben. Számottevő értelmiségi, köztisztviselői réteggel a magyarokon és a németeken

kívül a horvátok és a szerbek rendelkeztek, nyilvánvalóan Horvátország autonómiájának köszönhetően.

Magyarország népeinek társadalmi szerkezete 1910-ben (százalék):

	Magya- rok	Néme- tek	Szlová- kok	Horvá- tok	Szer- bek	Romá- nok	Ruszi- nok
Birtokos, 100 hold felett	0,5	0,5	0,1	0,1	0,3	0,1	0,1
Birtokos, 100 hold alatt	28,6	35,7	48,2	72,6	67,2	60,8	67,1
Önálló iparos, kereskedő	11,9	17,7	7,1	6,0	5,3	3,2	1,8
Tisztviselő, értelmiségi	6,0	3,6	0,5	2,2	1,8	1,2	0,3
Mezőgazdasági munkás	25,3	13,0	22,2	6,0	16,0	24,9	21,8
Ipari munkás	11,4	15,1	10,8	5,3	2,8	3,7	2,4
Egyéb munkás	7,1	5,5	5,2	3,3	3,1	2,5	3,5
Altiszt, házi cseled	4,5	3,0	2,8	1,9	1,3	1,4	1,4
Egyéb	5,7	5,6	3,1	2,5	2,2	2,2	1,6

Szerb esküvő, 1830-as évek

A szerbek, a románok és az erdélyi szászok legfontosabb intézménye az autonóm nemzeti egyház volt, amely bizonyos fokig pótolta a hiányzó politikai-közigazgatási önkormányzatot. De azoknak a népeknek az életében is, amelyek ilyenekkel nem rendelkeztek (ruszinok, szlovákok, katolikus délszlávok), fontos szerepet játszott a papság és az egyházi intézmények. Az egyházak legfőbb funkciója nemzeti szempontból az iskolák fenntartása volt. Nemcsak az autonóm egyházak töltötték be ezt a szerepet, hanem a katolikus egyház is több száz román, szlovák és ruszin nyelven oktató iskolát működtetett.

1869-ben Magyarország és Erdély 13 800 népiskolája közül 6535-ben (47,3%) valamely nemzetiség nyelvén folyt az oktatás, 5818-ban magyarul (42,2%), 1445-ben (10,5%) pedig magyarul és valamely nemzetiségi nyelven vegyesen. Román, szlovák és német nyelven egyaránt több mint 2000 iskolában tanítottak. A kö-

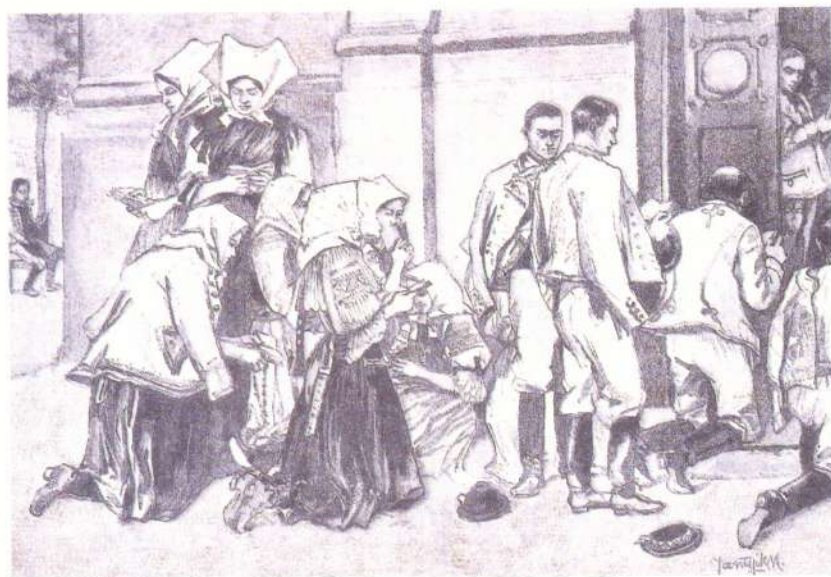
vetkező évtizedekben a csak magyar nyelven oktató iskolák száma megkétszereződött, a tisztán nemzetiségi nyelvű iskolák száma a felére csökkent, jelentősen megnőtt viszont a kétnyelvű iskolák száma. 1900-ban 10 325 iskolában (60,6%) magyar volt az oktatási nyelv (de ezek közül több mint 2000 intézményben kiegészítő nyelvként kisebbségi nyelvet is használtak), 3319 iskolában (19,4%) valamely nemzetiség nyelvén oktatottak, 3404 iskola (20%) pedig két- vagy háromnyelvű volt. Főleg a német, szlovák és ruszin nyelven oktató iskolák száma csökkent, a román és a szerb nemzeti egyházak viszont meg tudták őrizni iskoláikat.

A szlovákoknak és a ruszinoknak egy-

általán nem volt saját nyelvükön oktató középiskolájuk. Sőt a magyarországi németeknek sem, mert a 9 német oktatási nyelvű gimnázium, illetve reáliskola az erdélyi szász városokban működött. Román nyelven oktatott 6 középiskolában, szerb nyelven viszont csak egyben.

Az iskolák mellett a dualizmus korában százával létesültek a különféle nemzetiségi kulturális egyesületek,

Szlovák búcsúszok, 1830-as évek

vetkező évtizedekben a csak magyar nyelven oktató iskolák száma megkétszereződött, a tisztán nemzetiségi nyelvű iskolák száma a felére csökkent, jelentősen megnőtt viszont a kétnyelvű iskolák száma. 1900-ban 10 325 iskolában (60,6%) magyar volt az oktatási nyelv (de ezek közül több mint 2000 intézményben kiegészítő nyelvként kisebbségi nyelvet is használtak), 3319 iskolában (19,4%) valamely nemzetiség nyelvén oktatottak, 3404 iskola (20%) pedig két- vagy háromnyelvű volt. Főleg a német, szlovák és ruszin nyelven oktató iskolák száma csökkent, a román és a szerb nemzeti egyházak viszont meg tudták őrizni iskoláikat. A szlovákoknak és a ruszinoknak egy-

társulatok: olvasóköri, tudományos és irodalmi, valamint színjátszó társaságok, dalárdák, könyv- és lapkiadó vállalatok, nőegyletek. A legtöbbjük helyi jellegű volt, de mindegyik nagyobb nemzeti közösség létrehozta országos jellegű kulturális intézményeit is: a szerb és a szlovák Matica (ez utóbbit 1875-ben betiltották), a román ASTRA, a ruszin Szent Bazil Társulat. Ezek a társulatok és egyesületek számos újságot és folyóiratot adtak ki. 1913-ban 1574 magyar nyelvű hírlap és folyóirat mellett 496 nemzetiségi sajtótermék jelent meg: 224 német, 126 horvát, 43 szerb, 41 szlovák, 37 román, 2 ruszin és 7 olasz nyelven.

A kulturális egyesületek és szervezetek mellett a századfordulón egyre nagyobb számban jöttek létre gazdasági jellegű társulások, vállalatok. Ezek közül a hitelintézetek és a szövetkezetek játszottak igen fontos szerepet nemcsak a gazdaságban, hanem a nemzeti politikában is. A nemzetiségi jellegű hitelintézetek száma 1915-ben meghaladta a 300-at, a szövetkezeteké pedig a 400-at. Legtöbbjük helyi jelentőségű, kisebb intézmény volt, de voltak köztük milliós nagyságrendű saját tőkével rendelkező nagyobb bankok is, mint a nagyszombati román Albina, vagy a turócszentmártoni szlovák Tatra-Bank. Ezek a bankok jelentős anyagi támogatásban részesítették a nemzeti kulturális intézményeket, vezetőik és tisztviselőik pedig a nemzeti politikában játszottak egyre nagyobb szerepet, bizonyos mértékig a nemzeti mozgalmat korábban vezető, régebbi típusú értelmiség (papok, pedagógusok, ügyvédek) helyére lépve. A nemzetiségi pénzintézetek egyik fontos tevékenységi köre volt az eladósodó, tönkrement magyar dzsentribirtokok megszerzése, s parcellázás útján román, szász vagy szlovák birtokok tulajdonába juttatása, s ezáltal egy nemzetiségi középosztály kialakítása. 1905 és 1917 között egykorú számítás szerint több mint 200 ezer hold magyar birtok ment át nemzetiségi birtokosok tulajdonába.

A szerbek, a románok, a szlovákok és erdélyi szászok körében a kiegyezés előtti években szervezett politikai mozgalom alakult ki, s létrejöttek a nemzetiségi politikai pártok. Már 1848–1849-ben, majd 1861-ben programszerűen is megfogalmazták nemzeti igényeiket. A Habsburg-monarchiát, illetve Magyarországot a benne élő népek föderációjává szerették volna átalakítani, s területi autonómiát igényeltek.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS A POLITIKÁBAN. A NEMZETISÉGI TÖRVÉNY

Az 1865 decemberére összehívott magyar országgyűlés feliratában – hasonlóan az 1861. évi országgyűléshez – kijelentette, hogy *a mindinkább fejlődő nemzetiségi érzet figyelmet igényel s nem lehet azt a múlt időknek és régebbi törvényeknek mértékével mérni. Nem fogjuk feledni, hogy Magyarország nem magyar ajkú lakosai szintűgy Magyarország polgárai s mi őszinte készséggel akarjuk*

mindazt, a mit e részben az ő érdekeik és a haza közérdeke megkíván, törvény által biztosítani. Mi a különböző nemzetiségek érdekeire vonatkozó törvények alkotásában is az igazság és testvériség elveit követendjük.

A képviselőház 1866 áprilisában egy 40 tagú bizottságot választott a nemzetiségi törvényjavaslat kidolgozására. A nemzetiségi bizottság 1867 júniusára készült el javaslatával. Az országgyűlés elé terjesztett jelentésében kifejtette, hogy munkája során *fő elvnek... az országban lakó népek, nemzetiségének egyenjogúságát tekintette, s arra törekedett, hogy oly törvényjavaslatot készíthessen, a melynek... elfogadtatása után mindazon népek szabadon érvényesíthessék nemzetiségi igényeiket, el egész azon határokig, a melyeket eléjük az ország politikai egysége, tehát területi épsége, törvényhozásának és állami kormányzásának egységes volta elkerülhetetlenül von.* Ez utóbbi kitétel a gyakorlatban a föderatív átszervezés, a megyék szintjén túlmenő területi autonómia elvének elutasítását jelentette.

Az albizottság által kidolgozott törvényjavaslat a nemzetiségek egyenjogúságáról 7 fejezetben és 35 paragrafusban tárgyalja a „nemzetiségi jogokat” a községi, egyházi, törvényhatósági és állami közigazgatás, a társulás, a bírászkodás és a törvényhozás terén. A tervezet a legtöbb esetben átveszi az 1861. évi javaslat rendelkezéseit, de azokat részletesebben kifejti. Így a községekben és a megyékben pontosabban szabályozza a kisebbségi nyelvek használatát, megállapítva, hogy a községi és a megyei jegyzőkönyveket mindazon kisebbségnek a nyelvén is vezetni kell, amelynek aránya a 20 százalékot eléri. Teljesen új a javaslatban a bíróságok előtti nyelvhasználatról szóló fejezet, amely lehetővé teszi, hogy bárki anyanyelvén intézze peres ügyeit a községi, járási és megyei bíróságok előtt. Előírja a javaslat, hogy a községi és a megyei tisztviselők a felekkel való érintkezésben azok nyelvét kötelesek használni. Kimondják, hogy magánszemélyeknek, társulatoknak és egyházaknak jogában áll bármilyen szintű iskolákat létesíteni, s azokban az oktatás nyelvét szabadon meghatározni. Sőt az államot is köteleznék nem magyar oktatási nyelvű alsó- és középfokú iskolák felállítására. Az 1861. évi javaslatához képest ugyancsak teljesen új az albizottság törvénytervezetében az egyesülési jog tételes kimondása bármilyen nemzetiségű állampolgár számára.

A törvényjavaslat nemcsak a nemzetiségi politikások részéről és a nemzetiségi sajtóban váltott ki tiltakozást, hanem a magyar politikai közvélemény nagy része, elsősorban a nemzetiségi vagy vegyes lakosságú megyék magyar nemessége és értelmisége is elutasította. Szerte az országban meghúzták a vészharangot: *Nemzetiségi ürügyek alatt hazánk feldarabolása céloztatik!* A törvényhatósági gyűlések egymás után küldték tiltakozó felirataikat, hangoztatva, hogy aggasztja őket az igen széles alpra fektetett nemzetiségi törvényjavaslat, amely – véleményük szerint – a megyéket kivetkőztetné magyar nemzeti jellegükből. Elsősorban az ellen